

નવલકથાકાર, વાર્તાકાર, નિબંધકાર અને ચરિત્રકાર જોસેફ ઈગ્નાસ મેકવાનનો જન્મ ખેડા જિલ્લાના ત્રણોલ ગામમાં થયો હતો. આણંદ પાસેનું ઓડ ગામ તેમનું વતન હતું. 1960 પછી લખતા થયેલા કેટલાક પ્રયોગશીલ નવસર્જકોમાં જોસેફ મેકવાનનું નામ મોખરે રહ્યું છે.

પછાત ગણાયેલા પ્રજાજીવનની સંવેદના-વ્યથાને જોસેફની કલાદૃષ્ટિનો લાભ મળ્યો છે. ચરોતરની લોકબોલી-ભાષાની છાંટ, એમની ગદ્યકૃતિઓને વધારે રુચિકર તેમજ હૃદયંગમ બનાવે છે. વ્યક્તિના સંબંધનાં આલેખનોની આપણા સાહિત્યમાં નવાઈ નથી, પણ એને કલાત્મક સાહિત્યિક રસમયતાથી સજીવ બનાવવાની કલ્પના તેમજ પ્રતિભા જોસેફ મેકવાનની સર્જક તરીકેની નોંધપાત્ર વિશેષતા છે.

‘આંગણિયાત’, ‘લક્ષ્મણની અગ્નિપરીક્ષા’, ‘મારી પરણેતર’, ‘બીજ ત્રીજનાં તેજ’, ‘દરિયા’ વગેરે તેમની સફળ નવલકથાઓ છે. ‘વ્યથાનાં વીતક’, ‘વ્હાલનાં વલખાં’, ‘પ્રીત પ્રમાણી’, ‘જનમજલાં’, ‘પગલે પગલે’, ‘મારી ભિલ્લુ’, ‘વ્યતીતની વાટે’ વગેરે તેમના નોંધપાત્ર ચરિત્રગ્રંથો-નિબંધ સંગ્રહો છે. ‘સાધનાની આરાધના’ જેવા વાર્તાસંગ્રહ તેમજ અન્ય પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી મળ્યાં છે. તેમને નામે એક વિવેચનગ્રંથ પણ છે.

ભારતીય સાહિત્ય અકાદમી એવોર્ડ, દર્શક એવોર્ડ તેમજ ક. મા. મુનશી સુવર્ણચંદ્રક વગેરેથી તેમની સર્જક પ્રતિભા પોંખાઈ છે.

મનુષ્યના વેશ-દેશ નહીં, કિન્તુ તેના મન-વૃત્તિ બદલવાં. કેવળ નામ નહીં, કામ બદલવાં જોઈએ. આ ચરિત્રનિબંધના નાયક પૂજા મેજરની આખી જિંદગી આવી જીવન પરિવર્તનગામી શ્રદ્ધા નોકરીમાં જ પસાર થઈ. વંશ-વેલાના કશા વલોપાત વિના જ જીવતો આ અલગારી ઓલિયો - ફક્કડ ફકીર ઝટ સમજાતો નથી, પરંતુ જીવે સાચું - પાડું એ વાતની સ્વપ્રતીતિ આપણને થયા વિના રહેતી નથી. તેથી જ નિવૃત્તિ પછી તેમના રાયરચીલામાં કપડાંની એક પેટી અને વાસણનો એક કોથળો એ એમનો - કહો કે વૈભવી અસબાબ છે. એમને પગથી માથા સુધી અને એથીયે ઉપર - ઉપરવાળા ઉપર એટલો વિશ્વાસ છે કે, એ જે કાંઈ જ્યારે જોશે ત્યારે મારો ઈશ્વર મને - સૌને આપી રહેશે. અને આમેય માણસને જોઈએ કેટલું ! લાજ ઢાંકવા લંગોટી ને પેટ ઢાંકવા કલેડી ! અને તેથી ઈશુની સૂચના મુજબ - ઈશુને પગલે ચાલતાં જેને જેની જરૂર હતી તેને તે ખજાનાની ખેરાત કરી ઈશુનું નામ ગાતાં-ગાતાં નીકળ્યા છે. મસાણ - તળાવની પડતર જમીનમાં આંબા વાવવા જેવા - અર્થાત્ પુત્રવત્ ઉછેરવા, માંદાની માવજત કરવી, કોઈને દવાખાને લઈ જવા, ગરીબ-ગુરબાને જ્યાં જેવી જરૂર પડે ત્યાં ખડે પગે હાજર રહેવા જેવા જીવનના તમામ મોરચે - પ્રભુ પ્રીત્યર્થે પૂરા સભાન-સાબદા હોય છે. સહજ - સ્વાભાવિક - પ્રાદેશિક ભાષા - શૈલીમાં પ્રગટતું ચરિત્ર ખરે જ મૂલ્યવાન ઊંચાઈ સિદ્ધ કરે છે.

વેશ બદલ્યે શું થયું, પણ મન બદલવાં જોઈએ.

નામ બદલ્યે શું થયું, ભઈ કામ બદલવાં જોઈએ.

ઊલટભેર આ કડી ગવડાવનાર પૂજો મેજર, સાલ્વેશન આર્મીનો અમલદાર. જિંદગી આખી મિશનની સેવામાં ગાળીને નિવૃત્ત થઈ એ ગામમાં આવ્યા ત્યારે કપડાંની એક પેટી અને ખપજોગાં વાસણનો એક કોથળો, આટલો જ એમનો સામાન જોઈ જોનારાંને ભારે અજંપો થયેલો. કોઈકે પૂછ્યું ખરું - ‘મેજરકાકા !’ સામાનનું ગાડું પાછળ આવે છે ?

‘અલ્યા ભાઈ, આ જ સામાન. અમારે બે માણસને કેટલું જોઈએ ? લાજ ઢાંકવા લંગોટી ને પેટ ઢાંકવા કલેડી ! હે... અને એ મોકળું હસી પડ્યા, ત્યારે સાચો જવાબ સાંભળવા માગનારાનો અચંબો વધી ગયેલો.

અમે જોયેલું, ગામમાં મિશનનો નવો માસ્તર આવે ત્યારે એ ગાડું સામાન લાવ્યો હોય, ને બદલીએ જતો હોય ત્યારે દોઢ ગાડું સામાન થયો હોય. કેટલાકને અમે બબ્બે ગાડાં ભરીને આવતાં જતાંય જોયેલા એટલે પૂજા મેજરની સાવ ટાંચી ઘરવખરી જોઈને વિચારનારાને લાગ્યું : માણસમાં કંઈ માલ નથી, જિંદગી આખી ફોકટની ખર્ચી, હવે ખબર પડશે કેટલા વીસે સો થાય છે.

પણ મેજરકાકાને એવું તેવું કાંઈ નહીં. એ તો મૂકવા આવેલ બે જણને લઈને ચાલ્યા સીધા પોતાના પડાવે. મુક્તિફોજના મંદિરની અડોઅડ એમનું પીઢેરિયું ઘર. વરસોથી બંધ પડ્યું રહે. એ આવવાના થયા એટલે ભવાનકાકાએ વાળી લીંપાવી સરખું કરી

રાખેલું. ભવાનકાકા એમના સગા મોટાભાઈ થાય, લાગે એવું કે જાણે આ અલગારીપણું એમના જ આવવાનું આયત્ન હોય.

આવ્યા એ જ સાંજે મેજર ભવાનકાકાને પૂછે -

‘ભવાનભાઈ ! એકાદી માંચી-બાંચી મળે કે ? હું તો હેઠણ હૂઈ રહીશ, પણ ઊજમને તો જોઈશે. ડોસીનાં હાડકાં પોચાં છે.’

ભવાનકાકા કંઈક કહે એ પહેલાં મારા બાપુએ જ પૂછી નાખ્યું :

‘તે મેજર ! આખી આ જિંદગીમાં બે ખાટલાનો ય વેંત ના કર્યો તમે ? ત્યારે તમે કમાયા શું ?’

‘પેલા હિંદુઓ કે છે એમ રામનું નામ ! માસ્તર !’

‘મોહેં લાગી હૈ લગનિયાં રે,

મૈં તો ઈસુ સંગ પ્રીત લગાના.

પ્રીત લગાના, મૈં પ્રીત લગાના !’

એમના ગીતમાં એમની મસ્તી ટપકતી હતી, પણ ભવાનકાકા કહે : ‘આખી જિંદગી ગીત ગાયાં. હજુ ય નથી ધરાયો. બે કૂકા કાંઈ કમાયો ધમાયો ખરો ? લોકને તો એમાં રસ. પાછળ છેડો વાળનારે ય કોઈક તો જોઈએ ને ? એ કયા હિસાબે તને રડશે ?’

‘તમે આ કો’છો ભવાનભાઈ’ ‘તમે...?’

‘ઓવે... આ જતા જીવતરે મારે વેઠ વેંઢારવી પડે છે. મને એમ કે તું કાં’ક બે પાંદડે થયો હો તો મારે એટલી માયા ઓછી.’

‘જુઓ તાર કવ. મેં એવી કશી અબળખા રાખી જ નથી. તારવાવાળો એ બેઠો છે. બધુંય એના ભરોસે. આ પરવારવાની વેળા આવી ત્યારે ઘરવખરી જે કંઈ એકઠી થઈ’તી એ હાથું કવ તો મને લજવતી હતી. વેચી - હાટીને મારી પાછળ આવો એમ નાઝરેથવાળાએ (ઈસુએ) કહેલું ને એમ નામ ગાતાં ગાતાં આ બધું એકઠું થયું એનું ભાનેય ના રહ્યું. તે હધુંય વહેંચી દીધું ત્યાં. જેને જેને જરૂર હતી એવા હૌને આલી દીધું. ને ચાલવા જ માંડ્યું તો પાછું વાળીને શા હાતર જોઈ ? મને જરૂર હશે તો આલવાવારો એ ક્યાં નથી બેઠો ?’

‘હારુ તારે માગો એમની પાંહે. હું જોઉં છું ઈસુ ચેવોક આલવા આવે છે તે...!’

ને જરાય માઠું લગાડ્યા વિના પૂંજો મેજર પાછા વળી ગયા. ને થોડી વાર પછી પાછા આવીને કહે : ‘લ્યો ભવાનભાઈ, તમે કહેતા’તા એમ એણે ખાટલો આપ્યો. થોડાંક જાળિયાં કાઢવા માળિયે ચડ્યો’તો તાં આ ખાટલો મળ્યો. તમે જરાક હાલવી દ્યો. હું કાથીનો વેંત કરી લઈશ !’

પાંચેક દહાડામાં એમનું ઘર ઠરીઠામ થઈ ગયું. જણમાં કોઈ જંજાળ નહીં. હતાં માત્ર બે જણ. વંશવેલાનો કોઈ વલોપાત નહીં. શું ખાય કે શું પીએ એનીય કોઈને ખબર નહીં. પૂરો સંત મેથ્યુનો માણસ. આકાશના પંખી જેવો. વાવવું, લણવું કે એકઠા કરવાની કોઈ પળોજણ જ નહીં.

સાંજે અમને છોકરાંને એકઠાં કરે. સુવાર્તા (ગોસ્પેલ)માંની કોઈક વાત માંડે ને પછી મસ્તીભેર ગીત ગવડાવે. બાંધી દડીનો બેઠા ઘાટનો એમનો ભરાવદાર દેહ, ફૂલેલાં પોપચાં નીચે ભાવઝરતી ચશમાંવિહોણી સાચુકલી આંખો. ધડ સાથે જડી દીધું હોય એવું ડોકું ને ગોળમટોળ મોં. જાડા ધોતિયા પર લાલ કોટના ખભે ત્રણ તારા પાસેનો ‘એસ’નો માર્કો એમને સાલ્વેશન કરતાં ય ‘સાબદા’ રહેવાનો ભાવ વધારે વ્યક્ત કરતો.

ગામમાં આવ્યા પછી થોડાક દિવસ એ સૌના વિચારવ્યવહારથી પરિચિત થયા. પંચના ચલણનો તાગ મેળવ્યો. મિશનની ત્રણ ત્રણ ધૂળી શાળાઓ ચાલતી. ત્યાંય નજર નાખી આવ્યા. ભવાનકાકાની સીમ પણ ફરી આવ્યા, પણ એમનો જીવ પાદરમાં આવેલ માણસ, તળાવ સમી બારેમાસ પાણી રહેતી ઊંડી ખીણ અને પડતર જમીન પર ખોડાઈ રહેતો.

ખૂબ વિચાર્યા પછી એક દિવસ સાંજે એ વાંસીનો દસ્તો બેસાડવા ભવાનકાકા પાસે આવ્યા.

‘આ વાંસી શું કરવી છે તમારે ?’

‘કોદાળો - પાવડો મળી ગયા છે. વાંસી થોરિયા વાઢીને વાડોલાં કરવા માટે પાદરની પડતર જમીનમાં આંબા વાવવા છે !’

‘તમારું તે ભમી ગયું છે ? તાં પાધરમાં આંબા રહેતા હશે ? કશુંક મળતર રહે એવો ધંધો કરો ને ?’

‘પચી રૂપિયા પેન્શનમાં અમારો બેનો ગુજારો થઈ રહે છે. ઝાઝાની અબળખા નથી. એક ટંક ધરઈને ધાન મળી રહે પછી મારે શી ચિંત્યા !’

‘તો પગ વાળીને ઘરમાં બેહો. ઉપરવાળાનું નામ લ્યો, પણ ખોટા લોહીઉકાળા ના કરો.’

‘તમે તો જિંદગી આખી ઝાડવામાં કાઢી ને મને કેમ આમ ધખાવો છો ?’

‘મારું હાથવ્યું મને કશું લેખે નથી લાગ્યું. તમારા આ આંખા નહીં ઊછરે, નહીં ઊછરવા દે લોક !’

‘થોડાંક ઝાડ થયાં તો આ પાદરમાં છાંયો થાય તે ગામનાં છોકરાં ફળ ખાય. ઝાલોદમાં મારા રોપેલા આંબે હવે કેરીઓ બેસશે. મારે અહીં પણ થોડાક તો રોપવા જ છે.’

ને એ મંડી પડ્યા. જગ્યાઓ જોઈ જોઈને એમણે કાળે ઉનાળે ખાડા ખોદવા માંડ્યા. માટી કાઢી નાખે. છાણ એકઠું કરે. ખાડામાં છાણ માટીના થર બનાવે. પરસેવે નીતરે, ઉમ્મરના માર્યા હાંફહાંફે, પણ એ કાળી મજૂરી કર્યા કરે. કુતૂહલથી એમની આ મહેનત જોતાં અમને ‘બેટા-દીકરા’ કહી પોરસાવે ને પડ્યા પોદળા એકઠા કરાવે. એમના કામ આવ્યાના હરખના ભર્યા અમે સૌએ આખો એક ઉકરડો તૈયાર કરી દીધેલો. એમાં પાણી રેડીને એ ખાતર કહોવડાવે અને ચોમાસાની વાટ જુએ.

સારામાં સારા આંખાના ગોટલા સંઘરીને એમણે એકઠા કરેલા. મંદિરની સામેની એક અવાવરુ જમીન સરખી કરીને એમણે ત્યાં રોપ ઉગાડ્યા. ને ત્રણેક વરસાદ પડ્યા પછી પેલા તૈયાર કરેલા ખાડામાં આંખા રોપવા માંડ્યા. બરાબર બાસઠ આંખાનાં વાડોલાં બનાવીને ઊંડો સંતોષ લેતાં એ ઓચરેલા :

‘મારાં વરહાં જેટલા આંખા મેં વાવ્યા. જિંદગીનાં જેટલાં હાથાં જીવ્યો હોઈશ એટલા આંખા ઊછરશે.’

ત્યારે અમને એમાં ઓછી સમજણ પડેલી. આંખાના છોડ સાચવવા એ જીવની જેમ એનું જતન કરતા. અળવીતરાં છોકરાં કે રખડતાં ઢોર-ઢાંખર માથું ના મારી શકે એટલા અડાબીડ થોરિયાનાં વાડોલાં એમણે બનાવ્યાં. વહેલી સવારે, ખરે બપોરે અને સાંજને ટાણે ખાસ અવર-જવર ના હોય ત્યારે એ પાદરમાં જ ખભે વાંસી લઈને ફર્યા કરતા. છોકરાંને એમણે એવાં સમજાવેલાં કે કોઈ છોડ ઉપાડ્યાનું પાપ ના કરે. એ વર્ષે ચોમાસાની ચાર દિવસની હેલી પછી, ખીણ, પાદર ને કૂવા સુધી જળબંબાકાર થઈ રહ્યું ત્યારે ખેડુના કરસણ જેટલી જ એમને પોતાના આંખાની ચિંતાએ સતાવેલા. એમાં ખેંચાઈ કે કોહવાઈ ગયેલા એકેએક છોડનો એમનો બળાપો પંડ્યના સંતાન ગુમાવ્યા જેટલો કરુણ ઠરી રહેલો. ને સૌ પહેલાં એના પાછળ જ લાગેલા.

ઉનાળામાં એમણે તેલના બે ખાલી ડબ્બા ખરીદી એનું કાવડ બનાવેલું. ઊંડી ખીણમાંથી બેઉ ડબ્બા ભરી એ વાડોલે પાણી સીંચતા રહે. વરસ વીત્યા પછી છંતાલીસ આંખા ચોંટેલા નીવડ્યા ત્યારે એમનો હરખ નહીં માયેલો.

‘જિંદગીનાં હોળ વરહાં મારાં ખોટાં ગયાં હશે. તે એટલા આંખા ના ચોંટેલા. અવે આવતે વરસે વાત !’

એ જ અરસામાં ઉજમકાકી માંદાં પડ્યાં ને એમને લઈને મેજરકાકાને આણંદ કૂકના દવાખાને જવું પડ્યું. પાંચ-સાત દહાડે પાછા આવી એમણે સૌ પહેલી પોતાના આંખાની ભાળ કાઢી તો કોક કાળમુખાએ અર્ધાં આંખા ટૂંપી નાખેલા ને બીજો કોક ખેતરની વાડ કરવા એમનાં વાડોલાનાં થોરિયાં કાઢી ગયેલો.

ઉજમકાકીની મરણતોલ માંદગીએ એમને નહોતા પીડ્યા એટલી વ્યથા એમને આ અણધાર્યા ઉત્પાતથી થઈ. નિજના જણને મસાણે મૂકીને આવ્યા હોય એવાં નોંધારાં એમનાં પગલાં પડી રહેલાં. પરબડીએ વાંસો ટેકવતાં એમના ફળફળતા નિસાસા સાંભળીને બેચાર મોટેરાઓએ કાળમુખા કામના કરંદાનાં હારી પેઠે છાજિયાં લીધાં.

દિલનું દર્દ ઠાલવતા ત્યારે એ બોલેલા માત્ર આટલું : ‘આ આંખાનાં ફળ મને નથી મળવાનાં કે નથી એને છાંયે હું વિસામો ખાવાનો. થોડાક આંખા ઊછરશે તો તમે ખાશો, તમારાં છોકરાં રાજી થશે. આમ કરીને મારો જીવ બાળ્યે શું મળવાનું છે ?’

એ માંદગીમાંથી ઉજમકાકી ના ઊઠ્યાં. પડછાયાની પેઠે ઉજમકાકી એક હરફ સામો ઉચ્ચાર્યા વિના એમનું પડખું સેવી રહેલાં. એમનાં જતાં મેજરકાકાના અર્ધાં અંગને લકવો લાગી ગયેલો. એમના મૃતદેહ પાસે બાઈબલ વાંચતા બેસી રહેલા ને કબર ખોદવા જતા જુવાનિયાને જોતાં એવડા દુઃખમાં બોલી ઊઠેલા :

‘મારા કોઈ વાડોલાને આંચ ના આવે એવી જગ્યાએ ખોદજો.’

- ને ડોશીની માટી વાળતાં એમનાં લોચન નીતરતાં હતાં. પેલાં ભેળાઈ ગયેલાં વાડોલાંનાં દુઃખે !

ઉજમકાકીની અંત્યેષ્ટિ પછી આંખા સિવાય એમનો કોઈ આધાર નહોતો. જીવ્યા ત્યાં લગી એ આ વૃક્ષારોપણ પાછળ લગની લગાડી રહ્યા. ‘લાગી હૈ લગનિયા’ એમનું પ્યારું ગીત હતું. એમ આ આંખાના જતન સંગે એમનો જીવડો લાગ્યો હતો. ‘‘લાગી હૈ લગનિયા... આ... રે...’’નું મુખડું ગાતા જાય અને ડબ્બે-ડબ્બે પાણી વામતા જાય. કાં વાડોલાં સરખાં કરતા જાય. આડા-તેડી કોઈ વાત નહીં. કોઈનો ઝાઝો ઘરોબોય નહીં. કદીક કોઈ વાતે વળ્યું હોય અને એમાં જરાક કોઈના વિશે ઘસાતો બોલ આવે કે મેજર

ઠપકાથી આંખો એની આંખોમાં પરોવી રહે ને ત્યારે એમનું ભોળુંભટ્ટાક મલકવું પેલાના અંતરમાં ઊંડે ઊંડે ઊતરી જાય. ક્યારેક કોઈ નિંદાની વાત આવે કે કોદાળીના ઘાથી ઘાસનું જડિયું ખોદી કાઢે, કાં વાંસીથી વાડોલામાં પેસતી ધરો ખેંચી કાઢે ને પેલાને કહે ‘જો ભઈ, આ પારકી કૂથલીના અપલખણને આમ મૂળ હંગાથું કાઢી નાખવું. એમાં જ આપણી ભલાઈ !’ ભક્તિમાં એમને ભરોસો ભારે પણ હામે ચાલીને કદી કોઈને શીખ - સલાહ દેવા ના જાય. રવિવારની પ્રાર્થનાસભામાં ઘણીવાર એમને શાસ્ત્રવાચન પર બોધ દેવા આજીજી કરાતી, પણ કહેતા, ‘બાઈબલમાં બધુંય ફોડ પાડીને કીધું છે. કહેવાવારુ કશું બાકી જ નથી રાખ્યું ને એ જ બોધ !’ માંદાની મુલાકાતે ધાઈને જાય. એની પડખે બેસે. એની સાથે દવાખાને જવાની તાલાવેલી દાખવે. એને જોઈતું કરતું લાવી આપે ને એમ કરતાં પેલું પેન્શન પતી જાય તો ગમે તે રીતે દહાડા ખેંચે પણ કદી કોઈની આગળ હાથ ના લાંબો કરે, વલોણાની તાજી છાશ એમની મિજબાની બની રહે.

એમના ઘરમાં મોટેરું કદી ના ફરકે, પણ અમને છોકરાંવને ચોવીસે ઘડી છૂટ. ઘણીવાર અમે એમને બપોર ટાણે ઉજમકાકીની પેટી ખોલી એની સામે સૂનમૂન બેઠેલા ભાળેલા.

અંત સમય ઓરો આવતો લાગ્યો એમ એમના આંખા હાચવવાના ઉધામા વધતા ગયા. એક વાર પંચનેય એમણે વીનવેલા. જો એ હાચવવાનો જોગ કરે તો પંચઈ મૂડીમાં પોતેય કંઈક એ નામે આપવા ધારે છે. પણ એમના આંખામાં અન્યોને કોણ જાણે કેમ રસ જ ન પડતો. ત્યાંથી હતાશ થયેલા એ કદી નહીં ને પરથમ વાર ચોરે પહોંચેલા. મુખીને કાને એ વાત નાખતાં જ એ ઊલટા ગળે પડેલા : ‘તમે વગર પરવાનગીએ આંખા રોપીને તમારા કબ્રસ્તાન હાતર આખી ય પડતર જગા બથાવી લેવા મથો છો. હું સરકારમાં લખું છું. પછી વાત !

એ ચોરેથી પાછા વળતાં કદાચ પહેલી વાર મેજરકાકા ‘લાગી હૈ લગનિયા’ની લ્હે ભૂલી ગયેલા. ગામમાં એક ઉઘાડપગો આદમી, માથે ફાળિયું ને બે હાથનું ચકચકાટ ધારિયું બભે મેલી મૂછો આમળતો ફર્યા કરે. એણે કદી કોઈને કનડ્યાનું જાણ્યામાં નહીં, પણ એના ભોનો દરદબો સૌને દિલે. ઘણી વાર પડતરમાં આંખાની માવજત કરતા મેજરને એ બીડીના સડાકા લેતો ખાસ થોભીને જોયા કરે. ક્યારેક પૂછે - ‘માસ્તર બીડી ફીડી મળે કે કાંઈ ?’ પણ મેજરકાકા એની સાથે વાતનો પ્રસંગ જ ના પાડે. ચોરાની ઘટના બન્યા પછી એમનો જીવ ઊંચો રહ્યા કરે. સાત-સાત વરસના આંખા, કેટલાય તો માથોડે પહોંચેલા. એમને નધાણિયાતા કેમના મેલાય? મેજરકાકાએ પેલા મરદને સાધ્યો.

‘મારી કને થોડાક રૂપિયા છે. વિચાર કરતો હતો કશાક હારા કામમાં વાપરવાનો પણ તમને આલતો જઉં, જીવો તાં લગણ આ આંખા હાચવવાના. રજપૂતનું વેણ ખાલી ના જાય એમ હાંભળ્યું છે.’

પેલાએ ધારિયું બતાવ્યું, ‘તમ-તમારે નિરાંતે રો’ માસ્તર ! હું છું તાં લગણ કોઈ પાંદ ના તોડે !’

- ને મેજરકાકાને નિરાંત લાધી ગઈ. લાગી હૈ લગનિયા... નો લહેકો થોડોક તેજ થયો ને એક રાતે નિતની લગનીમાં ભળી ગયો.

સવારે અમે જાગ્યા ત્યારે સૂરજ ઊગ્યો હતો. ને પરસાળના ખૂણામાં ટેકવેલી વાંસી, પાસે પડેલા કાવડના ડબ્બા અને દેશી સપાટ એમની વાટ જોઈ રહ્યાં હતાં.

આજે એમના બાસઠ આંખામાંથી માંડ બે બચ્યા છે. ને એમની કબર ડામરના નવા રોડ નીચે દબાઈ ગઈ છે. ગામડાં ‘આબાદ’ બન્યાં છે, દેશ વિકાસ કરી રહ્યો છે !

શબ્દસમજૂતી

કલેડી તાવડી અચંબો નવાઈ ટાંચું ઓછું ફોકટ નકામું પીઢેરિયું માટીમાંથી બનાવેલું આયખું જીવતર આયપત મૂડી માંચી ખાટલો અબળખા અભિલાષા, અરમાન હાતર માટે, હાલવવું (અહીં) ખાટલાના પાયા અને ઈસ જોડવા વલોપાત ચિંતા વાંસી ધારિયું બળાપો ચિંતા

રૂઢિપ્રયોગ

માલ ન હોવો વજૂદ વિનાનું હોવું; છેડો વાળવો મૃત્યુ પછી રડવું; બે પાંદડે થવું ધનવાન થવું; ઠરીઠામ થઈ જવું ગોઠવાઈ જવું; લોહી ઉકાળા કરવા જીવ બાળવો; પોરસાવવું - વખાણ કરવાં, પ્રોત્સાહિત કરવા

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો.

- (1) પૂંજાને શેના પ્રત્યે લગાવ રહેતો ?
- (2) પૂંજાએ શી પ્રવૃત્તિ કરી ? પૂંજાએ શો નિર્ણય કર્યો ?
- (3) આંબા ઉછેર અંગે પૂંજાની શી સમજણ હતી ?
- (4) ગામના મુખીએ પૂંજા પર શો આરોપ કરેલો ?
- (5) રાજપૂતે પૂંજાને શી હેયાધારણ આપી ?
- (6) પૂંજાના અવસાન પછી આંબાની શી દશા થઈ ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ત્રણ-ચાર વાક્યમાં ઉત્તર લખો.

- (1) નિવૃત્તિ સમયે પૂંજાએ ઘરવખરીનું શું કર્યું ? તે અંગે તેની માન્યતા શી હતી ?
- (2) પૂંજાએ આંબાના ઉછેરમાં શી કાળજી લીધી ?
- (3) કોઈની નિંદા વખતે પૂંજાની શી પ્રવૃત્તિ રહેતી ? શા માટે ?
- (4) પૂંજાને શી ચિંતા કોરી ખાતી હતી ? તેનું સમાધાન તેણે શી રીતે શાધ્યું ?

3. સવિસ્તર ઉત્તર લખો.

- (1) આંબા ઉછેરની પૂંજાની લગની તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.
- (2) નોંધ લખો :
  1. પૂંજાની નિઃસ્વાર્થપરાયણતા
  2. પૂંજાની વ્યથા, વેદના

વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ

1. ઈશુ-ખ્રિસ્તના જીવન વિશે માહિતી મેળવો.
2. ‘વહાલનાં વલખાં’ અને ‘વ્યથાનાં વીતક’ મેળવીને વાંચો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

‘વેશ બદલ્યે શું થયું, પણ મન બદલવાં જોઈએ
નામ બદલ્યે શું થયું, ભઈ કામ બદલવાં જોઈએ.’

આ ચરિત્રનિબંધમાં આરંભે લેખકે આ પંક્તિઓ મૂકી છે. ઘણીવાર લેખક પોતાના નિબંધના હાર્દને વ્યક્ત કરનાર પંક્તિ, ઉક્તિનો સહારો લેતા હોય છે. તેમ આ પંક્તિઓ દ્વારા પૂંજા મેજરના ચરિત્રની રેખાઓ સમજવામાં સહાયરૂપ બને છે.

તમે ‘નારાયણ હેમચંદ્ર’ એકમ ભણી ગયાં છો તેમાં તેના બાહ્ય દેહ-દેખાવનું વર્ણન આવે છે તે વર્ણનને નીચે આપેલા વર્ણન સાથે સરખાવી જુઓ - તુલના કરો.

‘બાંધી દડીનો બેઠા ઘાટનો એમનો ભરાવદાર દેહ, ફૂલેલાં પોપચાં, નીચે ભાવજરતી ચશમાંવિહોણી સાચુકલી આંખો. ધડ સાથે જડી દીધું હોય તેવું ડોકું ને ગોળમટોળ મોં જાડા ધોતિયા પર લાલ કોટ...’

પોતાની ગેરહાજરીમાં પોતે જાતની જેમ ઉછેરેલા આંબાઓનું નિકંદન નીકળી ગયેલું જોઈને પૂંજા મેજરની વેદના ચરમસીમાએ પહોંચી જાય છે. તેના મુખથી નીકળેલા શબ્દો લેખકને બદલે તેની આંતરવેદનારૂપે આવતા હોય તેવું લાગે છે. એકમમાંથી આ વર્ણન શોધી કાઢો.

શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

1. વિદ્યાર્થીઓની પર્યાવરણ પ્રીતિ જાગૃત થાય - વિકાસ પામે તેવી વાતો કરો.
2. ‘ભવાન ભગત’ (ચરિત્ર લેખ - જોસેફ મેકવાન) વિશે વિદ્યાર્થીઓને વાત કરો.

